

УДК – 343.46

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).167-178

*Анастасія Артёмова,
студентка 4 курсу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЯК СУЧАСНОЇ ФОРМИ РАБСТВА

Статтю присвячено проблемі торгівлі людьми як сучасної форми рабства. Визначено загальні особливості злочинів проти волі, честі та гідності особи, ознаки складу такого злочину та кваліфікуючі ознаки цього роду злочину.

Ключові слова: *торгівля людьми, кваліфікація злочину, особливості права, відповідальність.*

The article is devoted to the problem of human trafficking as a modern form of slavery. The general features of crimes against the will, honor and dignity of a person, the features of the composition of such an offense and qualifying attributes of this kind of crime are determined.

Key words: *trafficking in human beings, qualification of a crime, peculiarities of law, responsibility.*

У процесі вивчення проблематики міграційного права та демографічних проблем України особливу зацікавленість викликають питання, пов'язані з різновидами міграційних процесів і, зокрема, торгівлею людьми.

Злочини проти волі, честі та гідності особи відповідно до розділу 3 Кримінального кодексу України характеризуються як протиправні суспільно небезпечні діяння.

Об'єктом злочинів, передбачених у нормах зазначеного розділу, є особиста свобода, честь та гідність особи. Особиста (фізична) свобода людини є найважливішим невід'єм-

ним правом особистості та суспільства. У ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також у ст. 3 Загальної декларації прав людини проголошено, що кожна людина має право на свободу і особисту недоторканність. Положення цих міжнародно-правових актів проголошують, що ніхто не повинен утримуватися в рабстві або в невольному стані, піддаватись неправомірному арештові, затриманню та триманню під вартою [1, с.467].

Відповідно до ст. 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [2]. Поняття честі та гідності як моральних категорій суспільства визначені у виданнях енциклопедичного характеру. Стосовно честі і гідності окремої людини — члена суспільства — можна виходити з того, що в кожному випадку з урахуванням принципів та моралі суспільства честь є насамперед оцінкою особи з боку суспільства, гідність полягає в самооцінці особи. З урахуванням цього очевидним є те, що будь-яке злочинне посягання на волю особи принижує її честь або гідність [3, с. 474].

Відомо, що головним завданням законодавства про кримінальну відповідальність є охорона соціальних цінностей. Першочергова ж функція чинного Кримінального кодексу полягає в захисті особистих благ людини, її фундаментальних прав і свобод від будь-яких протиправних посягань.

У Кримінальному кодексі України 1960 року окремою главою злочини проти волі не виділялися. Злочини, передбачені ст. 123 (незаконне позбавлення волі), 123¹ (захоплення заручників), 123² (незаконне поміщення до психіатричної лікарні), 124 (викрадення чужої дитини), були включені до глави III Кримінального кодексу 1960 року “Злочини проти життя, здоров’я, волі та гідності особи”. Виділення в чинному Кримінальному кодексі окремого розділу, до якого включені злочини проти волі, честі та гідності особи, зумовлене необхідністю, насамперед, практичного, більш чіткого розмежування складів злочинів саме за об’єктом злочинного посягання [4, с.246].

З об'єктивного боку більшість злочинів проти волі, честі та гідності вчинюються шляхом активних дій (викрадення людини — ст. 146 КК, захоплення заручників — ст. 147 КК, підміна дитини — ст. 148 КК, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини — ст. 149 КК тощо). Окремі злочини, наприклад, незаконне позбавлення волі — ст. 146 КК, незаконне поміщення в психіатричний заклад — ст. 151 може вчинюватися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності. Більшість злочинів проти волі, честі та гідності особи - злочини з формальними складами, тобто сформульовані таким чином, що вважаються закінченими з моменту вчинення дії. До них, зокрема, належать: незаконне позбавлення волі або викрадення особи — ст. 146 КК, експлуатація дітей — ст. 150 КК, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом — ст. 150¹ КК, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини — ст. 149 КК та інші.

Суб'єктивний аспект злочинів проти волі, честі та гідності особи характеризується умисною формою вини. У більшості випадків умисел прямий. Необхідною ознакою окремих складів злочинів проти волі, честі та гідності особи є мотив та мета. Так, у ст. 147 КК виділена мета – захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

На наявність мети вказується у ст. 148 КК – злочинне діяння – це підміна дитини, вчинена з корисливих або інших особистих мотивів [3, с.479].

Суб'єктом злочинів проти волі, честі та гідності особи можуть бути, як правило, фізичні особи, які досягли на момент вчинення злочину 16 років. За захоплення заручників (ст.147 КК) відповідальність настає з 14 років. Деякі із розглядуваних злочинів можуть вчинюватися спеціальними суб'єктами злочину: службова особа - суб'єкт за ч. 2 ст. 149 КК, лікар-психіатр – ст. 151 КК [5, с. 101].

Ст. 149 ККУ передбачає, що торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Характеризуючи склад злочину, почавши з об'єкта, варто зазначити, що А. Орлеан писав, що основним безпосереднім об'єктом може виступати громадська моральність, однак це скоріше відноситься до факультативних об'єктів, оскільки у випадках «білого рабства», наприклад, гідність людини порушується не кожного разу [6, с. 47].

Об'єктивна сторона цього злочину становить комбінацію трьох елементів: будь-якої із злочинних дій, будь-якого із засобів впливу і мети експлуатації.

Структура торгівлі людьми включає: вербування або викрадення з метою перетворення їх у рабів або утримання в наближених до рабства умовах; оформлення необхідних для виїзду документів; переміщення через національні чи регіональні кордони; продаж або купівлю за допомогою різних способів примусу, застосування сили, обману або шахрайства; переховування; експлуатацію і контроль жертв – економічну залежність, вилучення паспорта та інших документів, що встановлюють особистість, ізоляцію/обмеження особистої свободи тощо; повернення на батьківщину або перепродаж іншому «власникові».

З наведеного визначення випливає, що ситуацію слід розглядати як торгівлю людьми, якщо стосовно особи:

– здійснювалися певні дії: торгівля; інша незаконна угода, об'єктом якої є людина; вербування; переміщення; переховування; передача; одержання людини;

– використовувалися певні способи (шляхи) вчинення злочину: обман, шахрайство, шантаж, використання уразливого стану, застосування чи погроза застосування насильства, використання службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи;

– ставилася за мету її експлуатація в будь-якому виді: сексуальна, трудова, використання в порнобізнесі, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо [8, с. 115].

Отже, під торгівлею людьми слід розуміти незаконну безповоротну передачу особою (продавцем) хоча б однієї людини та відповідне її одержання іншою особою (покупцем) за грошову винагороду або шляхом обміну на коштовності, дорогоцінні метали, певне майно тощо. Угода може бути як письмова, так і усна. Продаж людини буде закінчено з моменту передачі людини та отримання хоча б частини винагороди [4, с.480].

Вербування людини – це дії, пов’язані із схиланням особи працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, за матеріальну вигоду. До таких слід віднести психічний вплив на людину у формі запрошення, умовляння чи переконання.

Переміщення людини – це вчинення суб’єктом злочину будь-яких дій по переміщенню у просторі потерпілої особи з одного місця в інше.

Переховування людини – це вчинення суб’єктом злочину будь-яких дій, спрямованих на те, щоб унеможливити або утруднити встановлення того, де на цей час перебуває потерпіла особа.

Під передачею слід розуміти вчинення однією особою певних дій, пов’язаних із наданням потерпілого іншій особі (одержувачу). Це дії, які зазвичай вчинюються особою, яка виступає посередником між сторонами незаконної угоди щодо людини.

Проаналізувавши існуючі погляди науковців та законодавця на суб’єкт злочину, передбаченого ст. 149 КК, можна підтримати визначення суб’єкта цього злочину: «Суб’єктом злочину, передбаченого ст. 149 КК, є фізична осудна приватна та неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до момен-

ту вчинення злочину виповнилося 16 років, тобто є як особа, що передає потерпілого, так і особа, яка внаслідок здійснення із першою особою незаконної угоди одержує його (якщо зазначені злочини вчиняє службова особа з використанням свого службового становища або особа, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, вони несуть відповідальність за ч.2 ст. 149 КК)» [5, с.104].

Суб'єктивний аспект торгівлі людьми характеризується наявністю прямого умислу. Для певних діянь обов'язкового значення набувають мотиви та мета їх здійснення. Зокрема, торгівля людьми здійснюється із корисливих мотивів. Ця ознака суб'єктивної сторони для особи, що продає людину, є обов'язковою. При здійсненні інших діянь, зазначених у ч.1 ст.149 КК, мотиви можуть бути різними.

Все це свідчить, що торгівля людьми є одним із найпоширеніших злочинів серед злочинів проти волі, честі та гідності. Її об'єктом посягання є сама людина та її честь і гідність. З об'єктивного боку вона передбачає купівлю чи продаж людини, а так само вербування, переміщення, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Суб'єктом є фізична осудна особа, що досягла 16 років. А суб'єктивна сторона передбачає прямий умисел.

Що стосується кваліфікуючих ознак торгівлі людьми, слід зазначити наступне.

Посередницькі послуги у працевлаштуванні особи, оплатне сприяння усиновленню, а також сутенерство не утворюють склад злочину, передбаченого ст.149 КК України, бо оплаті в таких випадках підлягає не особа, а лише послуги зі сприяння майбутньої діяльності особи (наприклад, сутенер, який зводить повію із клієнтом, не несе відповідальності за ст. 149 КК України, тому що фактично проститутка передається не у володіння і розпорядження, а лише в тимчасове користування) [10, с.120].

Кваліфікованими за ч.2 ст. 149 КК України є дії, які було розглянуто у попередньому розділі, вчинені: 1) щодо неповно-

літнього; 2) щодо кількох осіб; 3) повторно; 4) за попередньою змовою групою осіб; 5) службовою особою з використанням службового становища; 6) особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності; 7) поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких; 8) з погрозою застосування такого насильства.

Торгівлю людьми належить кваліфікувати як вчинену за попередньою змовою групою осіб, коли її спільно вчинили кілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

Вчинення торгівлі людьми службовою особою з використанням службового становища має місце, коли суб'єкт виконує дії, передбачені ч.1 ст. 149 ККУ, внаслідок використання службових прав або повноважень, наприклад для безперешкодного перетину кордону. Через наявність такої ознаки самостійна кваліфікація не потребується [4, с.481].

Особливо кваліфікованими (ч. 3 ст. 149 КК України) є дії, передбачені частинами 1 та 2 цієї статті: 1) вчинені щодо малолітнього; 2) вчинені організованою групою; 3) поєднані з насильством, небезпечним для життя та здоров'я потерпілого чи його близького родича; 4) з погрозою застосування такого насильства; 5) якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

За кожним наслідком правоохоронні органи проводять відповідні дії на предмет кримінальної відповідальності.

У галузі кримінального права норму про відповідальність за торгівлю людьми (стаття 149 КК України) не обділено увагою.

Законодавець України передбачив у ст. 149 КК України лише один вид основного покарання – позбавлення волі на певний строк (ч. 1 – від 3-х до 8-ми, ч. 2 – від 5-ти до 12-ти, ч. 3 – від 8-ми до 15-ти років). Частини 2 та 3 ст. 149 КК України передбачають у якості додаткового покарання конфіскацію майна [11, с.93].

Важливим аспектом також є протидія такому злочину, як торгівля людьми, в Україні. На жаль, статистичні дані не надто втішні.

За дев'ять місяців 2017 року поліція виявила 263 злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Про це інформує Департамент комунікації Національної поліції України [12].

Як зазначається, цей показник майже втричі більший, ніж за весь 2016 рік. Під час досудового розслідування встановлено 281 потерпілу особу від торгівлі людьми. Серед них – 156 жінок, 106 чоловіків, 9 неповнолітніх та 10 малолітніх дітей.

За даними статистики дедалі більшого поширення набувають форми торгівлі людьми, не пов'язані з сексуальною експлуатацією, зокрема – трудова експлуатація (сільсько-господарські роботи, будівництво, примусове жебракування). Жертвами її найчастіше стають чоловіки працездатного віку або особи з явними ознаками інвалідності, без постійного місця проживання та інші малозабезпечені категорії громадян [12].

За офіційними даними Міністерства соціальної політики України, за період з 2012 по 25.07.2017 рр. статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлено 398 громадянам (серед яких 392 громадян України та 6 іноземців), з них: 161 громадянин – жінки, 197 – чоловіки, 40 – діти (13 хлопців, 27 дівчат). Слід зазначити, що 25 % осіб, яким встановлено такий статус, постраждали від внутрішньої торгівлі людьми (103 особи), 73,8% постраждали від зовнішньої торгівлі людьми (294 особи) та 1% від змішаної торгівлі людьми (1 особа). За видом експлуатації трудова експлуатація становить 64% (255 постраждалих осіб) від загальної кількості постраждалих, сексуальна експлуатація – 19,64% (78 осіб), залучення до жебракування – 11,34% (45 осіб), змішана експлуатація – 1,51% (6 осіб), вилучення органів – 2,26% (9 осіб), продаж дитини – 1% (4 особи), сурогатне материнство – 0,25% (1 особа) [13].

У кожному випадку потрапляння громадян України в ситуацію, пов'язану з торгівлею людьми, Міністерством закордонних справ України та закордонними дипломатичними установами у взаємодії з українськими та іноземними компетентними органами вживався комплекс заходів щодо забез-

печення належного реагування на факти вчинення злочинів у сфері торгівлі людьми проти наших співвітчизників за кордоном з метою захисту їхніх прав та інтересів, надання наявної інформації для кримінального переслідування винних осіб, забезпечення безпеки постраждалих під час перебування за кордоном та їх безперешкодного повернення в Україну.

Значна увага до проблем протидії цьому злочину постійно зростає, держава приймає закони та підзаконні нормативно-правові акти, спрямовані на припинення подібних проявів. У 2011 р. в Україні було ухвалено Закон «Про протидію торгівлі людьми», а у 2012 р. – Державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2015 року та інші підзаконні нормативні акти.

Також нещодавно був створений спеціальний Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми МВС України. Створення цього Департаменту позитивно оцінено міжнародною спільнотою та неурядовими організаціями, які протидіють торгівлі людьми.

Державою зроблено суттєвий внесок у розв'язання проблеми торгівлі людьми, напрацьовано значну законодавчу базу, але торгівля людьми давно вже стала явищем глобального масштабу, складовою міжнародного кримінального бізнесу. Це явище, яке спричиняє корозію суспільства і доводить, що держава сама цю проблему розв'язати не може. Тому це проблема не тільки України, а й складова боротьби з міжнародною організованою злочинністю, що є реальною загрозою для міжнародної безпеки.

Зазначимо, що ст. 149 КК України передбачає досить широке коло кваліфікуючих ознак аналізованого злочину, а також серйозну відповідальність за його вчинення у вигляді позбавлення волі, що здійснює превентивну, попереджувальну дію. Також Україна вживає низку заходів протидії торгівлі людьми, в тому числі шляхом прийняття нормативних актів та створення відповідних органів, але, на жаль, зазначена проблема вирішується глобальними зусиллями, а не лише діями однієї держави.

Список використаних джерел

1. Радченко О.М. Торгівля людьми: кримінально-правові та кримінологічні проблеми // *Держава і право*. – Вип.52, 2010. С. 466-471.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96/ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254k/96-вр>
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2010. 1288с.
4. Обушенко О.М. Історія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини в Україні // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. - №2. 2014. С. 241-249.
5. Харь І.О. Теоретичні та прикладні проблеми суб'єкта злочинів проти волі, честі та гідності особи за КК України // *Юридична наука*. – №7(61), 2016. С. 92-108.
6. Орлеан А. Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією // *Вісник Національної академії прокуратури України*. – №1, 2013. С.47-52.
7. Процун М.А. Торгівля людьми як політологічна категорія // *Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. – Вип. 9, 2012.
8. Самороков В.О. Торгівля людьми: кримінально-правовий аспект // *Молодий вчений*. - №5.1 (45.1). – Травень, 2017. С.115-118.
9. Черечукіна Л.В., Яковенко М.О. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми: метод. реком. для практ. працівн / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 136 с.
10. Митрофанов І.І. Торгівля людьми: кримінально-правове визначення поняття// *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, №3, 2012. С.118-123.
11. Галкіна О.М. Деякі кримінологічні аспекти протидії торгівлі людьми // *Форум права*. – 2009. – №3. – С.93-96
12. У Нацполіції підбили підсумки роботи відомства за дев'ять місяців 2017 року. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/10672_U_Nacpolicii_pidbili_pidsumki_roboti_vidomstva_za_devyat_misyaciv_2017_roku_FOTO_VIDEO_INFOGRAFIKA.htm

13. 30 липня весь світ відзначає Всесвітній день протидії торгівлі людьми. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/13662.html>

REFERENCES

1. Radchenko O.M. (2010) Torhivlya lyud'my: kryminal'no-pravovi ta kryminolohichni problem [Trafficking in Human Beings: Criminal Law and Criminological Problems]. Derzhava i pravo. – vyp.52, S. 466-471.
2. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28.06.1996 r. №254k/96/VR [The Constitution of Ukraine dated June 28, 1996, No. 254k / 96 / BP]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254k/96-vr>
3. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny (2010) [Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine]. Za red. M.I. Mel'nyka, M.I. Khavronyuka. – 7-me vyd., pererobl. ta dopov – K.: Yurydychna dumka. 1288 s.
4. Obushenko O.M. (2014) Istoriya rozvytku zakonodavstva pro kryminal'nu vidpovidal'nist' za torhivlyu lyud'my abo inshu nezakonnuyu uhodu shchodo lyudyny v Ukrayini [History of the development of legislation on criminal liability for trafficking in human beings or other illegal human rights treaty in Ukraine]. // Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. - №2, S. 241-249
5. Khar' I.O. Teoretychni ta prykladni problemy sub"yekta zlochyнив proty voli, chesti ta hidnosti osoby za KK Ukrayiny [Theoretical and applied problems of the subject of crimes against the will, honor and dignity of a person under the Criminal Code of Ukraine]// Yurydychna nauka. – №7(61), 2016. S. 92-108
6. Orlean A. (2013) Vidmezhuvannya torhivli lyud'my vid inshykh zlochyнив, pov"yazanykh iz trudovoyu ekspluatatsiyeyu [Distinction of trafficking in human beings from other crimes related to labor exploitation] // Visnyk natsional'noyi akademiyi prokuratury Ukrayiny. – №1. S.47-52
7. Protsun M.A. Torhivlya lyud'my yak politolohichna katehoriya [Trafficking in Persons as a Political Science Category] // Naukovyy visnyk Rivnens'koho derzhavnogo humanitarnoho universytetu. – vyp. 9, 2012.
8. Samorokov V.O. (2017) Torhivlya lyud'my: kryminal'no-pravovyy aspekt [Trafficking in Human Beings: Criminal-Legal Aspect] // Molodyy vchenyy. - №5.1 (45.1). – traven',. S.115-118

9. Cherechukina L.V., Yakovenko M.O. (2013) Vyyavlennya ta rozsliduvannya zlochyniv, pov'yazanykh z torhivleyu lyud'my: metod. rekom. dlya prakt. pratsivn [*Detection and investigation of crimes related to trafficking in human beings: methodical recommendations for the practice employees*]/ MVS Ukrayiny, Luhan. derzh. un-t vnutr. Sprav im. E.O. Didorenka. – Luhans'k: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka. 136 s.
10. Mytrofanov I.I. (2012) Torhivlya lyud'my: kryminal'no-pravove vyznachennya ponyattya [*Trafficking in Persons: Criminal Law Definition*] // Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu, №3. S.118-123.
11. Halkina O.M. (2009) Deyaki kryminolohichni aspekty protydyi torhivli lyud'my [*Some Criminological Aspects of Trafficking in Persons*] // Forum prava. - №3. S.93-96
12. U Natspolitsiyi pidbyly pidsumky roboty vidomstva za dev'yat' misyatsiv 2017 roku [*The National Police summarized the work of the agency for nine months in 2017*]. Retrieved from: http://mvs.gov.ua/ua/news/10672_U_Nacpolicii_pidbili_pidsumki_roboti_vidomstva_za_devyat_misyaciiv_2017_roku_FOTO_VIDEO_INFOGRAFIKA.htm
13. 30 lypnya ves' svit vidznachaye Vsesvitniy den' protydyi torhivli lyud'my [*On July 30, the world celebrates the World Day Against Trafficking in Human Beings*]. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/news/13662.html>